

Memorii**J**urnale

SANDA STOLOJAN s-a născut în 1919 la București într-o familie de diplomați și scriitori (a fost nepoata lui Duiliu Zamfirescu). A luat bacalaureatul în 1937 la Paris și a absolvit în 1943, la București, Facultatea de Filologie. S-a căsătorit în 1942 cu Vlad Stolojan Filipescu. În 1949 a fost condamnată împreună cu soțul ei pentru „acte pregătitoare de trecere frauduloasă a frontierei”. În 1961 a fost răscumpărată, alături de Vlad Stolojan și fiul lor, Nicolas, de rudele din Franța și s-a stabilit la Paris ca refugiat politic. În urma unor studii la École des Hautes Études Commerciales, a început în 1965 o carieră de interpret, inclusiv de interpret oficial al președinților Franței, de la Charles de Gaulle până la François Mitterrand, în relațiile lor cu România. În perioada 1975–1980 a fost directorul revistei *Cahiers de l'Est*, iar între 1984 și 1991 a fost președintele Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului de la Paris, fiind distinsă în 1989 cu Diploma de Onoare a American-Romanian Academy pentru remarcabila sa activitate în domeniu. De asemenea, a făcut parte din comitetul literar al revistei *Esprit*. S-a stins din viață în 2005, la Paris.

OPERA. Sanda Stolojan a scris – în franceză și română – poezie, literatură memorialistică, critică literară, publicistică. În *Enciclopedia scriitorilor francezi din secolul XX* este menționată ca poet cu volumele *Dans les Brisures*, 1982, *Sur les Abîmes verts*, 1985, *Bruine de nulle part*, 1993. A mai publicat o antologie în franceză a poeziilor lui Lucian Blaga (*L'Étoile la plus triste*, 1992) și proza poetică a nuvelei *Maison pour un mirage*, 2003. Poeziile scrise în românește i-au fost publicate în revistele literare ale exilului și adunate ulterior în volumul *Din urzeala ursitei*, apărut într-un tiraj necomercial (Galateea, 2004). A publicat volumele de memorialistică *Nori peste balcoane* (Humanitas, 1996), în versiune franceză *Au balcon de l'exil roumain à Paris* (Harmattan, 1999), și *Ceruri nomade* (Humanitas, 1999), în versiune franceză *La Roumanie revisitée* (Harmattan, 2001); de asemenea, *Avec de Gaulle en Roumanie* (Éditions de l'Herne), tradus în limba română în 1994. Postum, i-a apărut volumul de corespondență cu filozoful Constantin Noica *Sub semnul depărtării* (Humanitas, 2006). A tradus în franceză *Lacrimi și sfîrși* de Emil Cioran (Éditions de l'Herne, 1986), a publicat o biografie a lui Duiliu Zamfirescu în engleză (Twayne Publ., Boston, 1980). Timp de 20 de ani, a participat la emisiunile postului de radio Europa Liberă, colaborând strâns cu Monica Lovinescu și cercul ei de scriitori, critici, ziariști.

SANDA & VLAD STOLOJAN

Să nu plecăm toți odată

AMINTIRI DIN ROMÂNIA ANILOR '50

Traducere din franceză de
DANA PETRIȘOR

Postfață de
MATEI CAZACU și NICOLAS STOLOJAN

HUMANITAS

BUCUREȘTI

Însemnările Sandei Stolojan

*Se dedică lui Niculae,
Laurence, Gabrielle și Vladimir,
în amintirea lui Jean Le Marois*

Aceste pagini au fost scrise pornind de la însemnările mele dintr-o vreme când mi se părea că este de primă importanță să nu uit anii trăiți în România – de Vlad și de mine –, ani ce trebuiau să sfârșească odată cu plecarea absolut necesară și cu instalarea noastră definitivă în Occident. Voiam să-mi explic mie însămi rațiunea interesului meu obsedant, din acei ani, față de evenimentele ce se desfășurau dincolo de Cortina de Fier în România și repercusiunile lor asupra vieții noastre din Paris.

A existat o vreme când nu reușeam să mă eliberez de obsesia Exilului românesc, de problemele României încătușate. Astăzi, odată cu sfârșitul comunismului și cu integrarea noastră profundă și firească în viața pe care o ducem în Franța, perspectiva s-a schimbat, timpul angajării și al acțiunilor dictate de evenimente s-a îndepărtat de mine. În schimb, nimic nu va putea șterge amintirea anilor '50. Românii numesc acești ani „obsedantul deceniu“, pentru că au marcat marea cotitură făcută de istorie, momentul asfințitului, când trecutul nu dispăruse încă de tot la orizont, când oamenii, locurile, atmosfera lumii românești, așa cum o cunoscusem până când regimul comunist a pus mâna pe putere, palpatau încă sub violența evenimentelor destinate să transforme trecutul într-un morman de ruine. Iată de ce această experiență rămâne neștersă în memoria celor care au trăit-o. Anii '50 au contribuit în mod decisiv la faptul

că am devenit emigranți, apoi francezi de origine străină, astăzi cetățeni ai unei Europe în plin avânt.

„Să pleci în Occident!“ Trebuie să fi trăit o anumită realitate pentru a înțelege greutatea acestor cuvinte, fascinația pe care au avut-o, vreme de patruzeci de ani, în imaginația cetățenilor din Est. A fost o vreme când au căpătat și pentru noi un sens magic, făcându-ne să visăm la lumină și libertate. Vreme de patruzeci și cinci de ani, cei din Europa de Est n-au privit decât într-o singură direcție, sperând să plece într-o zi, să scape din întunericul lumii totalitare în care erau închiși în spatele Cortinei de Fier. Evenimente precum Revoluția de la Budapesta, Primăvara de la Praga, revolta șantierelor din Gdansk cu prelungirea ei până la Varșovia au atras privirile lumii, au luminat pentru o clipă scena, apoi lumina s-a stins din nou peste viața oamenilor din cealaltă Europă. Comunismul, abătând cu o violență nemaivăzută istoria acestor țări de la cursul ei normal, a împins multe ființe umane, confruntate cu forțe de opresiune necunoscute încă și care au trezit în ei o cumplită revoltă, să riște totul, să mizeze totul pe o alegere definitivă: plecarea.

Astăzi, privind în urmă, descopăr cu oarecare mirare că mă încearcă un sentiment pozitiv față de faptul că am aparținut, într-o anumită perioadă, cohortei anonime de refugiați ai secolului XX... Sute de mii de persoane, fugind de tirania totalitară, și-au părăsit țara, și-au schimbat societatea, limba, naționalitatea. Copiii lor trăiesc acum sub alte ceruri, dar ei, cei care au trăit experiența rupturii, oameni ca toți oamenii, uneori oameni cu deosebite calități, părăsindu-și țara supusă dictaturii sistemului comunist – această invenție a secolului XX –, au devenit în același timp actorii și martorii unei epoci și ai unei istorii colective dramatice, chiar

dacă aventura fiecăruia a fost, de cele mai multe ori, obscură și fără strălucire...

Statutul de refugiat comporta realități prozaice, piedici foarte realiste, și – în același timp – probleme vitale de rezolvat. Plecând de la „a fi un nimeni“, începea un drum lung către o altă identitate, către un alt statut, altă stare civilă, altă naționalitate, un pașaport. Această trecere prin anonim – căci există întotdeauna un nimb întunecat în jurul unei persoane venite de aiurea –, trecerea prin perioada de așteptare, speranța nesigură, umilința necesară, toate aceste încercări pe care refugiații doresc să le șteargă cât mai repede din amintire, mi s-au părut demne de interes. Cel ce a trecut prin această experiență este un om căruia i s-au întâmplat în același timp lucrurile cele mai banale și cele mai grave din lume: ruptura de cei apropiați, memoria dezrădăcinată, limba uitată. În ce mă privește, am înțeles că trebuia să-mi asum faptul că veneam din altă parte și că această altă parte, sortită întinericului, putea să dea năvală în orice clipă pentru a mă împiedica să fiu liberă în mine însămi atât pe cât credeam. Prea multe probleme omenești au lăsat urme de care ne împiedecăm odată și odată. Apar semne care aduc mărturia unei trăiri îndepărtate ce se trezește în amintire.

Aceste rânduri scrise la mine, la Paris, dovedesc că sunt o ființă liberă, trăind în această veche cetate a lumii, la fel cu atâția alții cărora li s-a acordat această favoare, fără referințe necesare la apartenența lor de altădată. Libertate interioară, cea care contează, datorită căreia existăm, respirăm, dormim, ne ducem viața de ființe umane. Astăzi, cred că pot spune că nu sunt nici o burgheză franceză, nici o emigrantă româncă, sunt un om care trăiește la Paris, în arondismentul său, ca atâția oameni de origine străină deveniți parizieni. Când mă duc să-mi fac cumpărăturile pe *rue du*

Commerce, să-mi cumpăr ziarul, să mă plimb prin cartier, când lucrez, când schimb o vorbă cu vecinii de la Paris sau de la țară, asta sunt. Sunt zile când îmi dau seama în mod mai intens ca de obicei de ce înseamnă libertatea de a trăi la Paris, ca în acea după-amiază de iarnă, în inima orașului, pe *rue de Richelieu*, în drum spre vechea Bibliotecă Națională, unde mă așez să citesc. Mi se pare că ceea ce simt ține de spiritul Parisului care suflă asupra mea, ușor, imaterial, așa cum suflă asupra Senei, a pietrelor, a arborilor și asupra tuturor acelor cărți ce mă înconjoară până la culmea cupolei transparente și dincolo de ea, în cerul întunecat, luminat de luminile orașului!

De fapt, prezența mea pe străzile Parisului – care mi se pare firească – nu e de la sine înțeleasă. Această libertate am câștigat-o printr-o despărțire de un tip deosebit, prin smulgerea dintr-o țară, dintr-o lume, dintr-un trecut. Pentru aceasta, a fost nevoie de un joc de circumstanțe excepționale, de un angrenaj de evenimente neprevăzute. Fiecare român care trăiește astăzi în Occident a cunoscut clipa declicului, în care soarta a basculat pentru el, în care a început sfârșirea – la început în el însuși, în conștiința lui, odată cu hotărârea de a pleca; apoi, în realitate, față în față cu greutățile ce trebuiau rezolvate, cu obstacolele ce trebuiau depășite. A uita încercările, a nu te mai gândi înapoi, a sfârși cu experiența românească și cu prelungirea ei în exil reprezintă de asemenea unul dintre chipurile libertății căutate în Occident...

Există unii care uită voit, care se debarasează rapid de balastul românesc, nu-și mai cunosc propria limbă, șterg orice legături cu această țară și cu trecutul pe care-l resping în bloc. A-ți lua un alt nume sau a-l franciza pe al tău, așa cum ești sfătuit atunci când se fac formele de naturalizare, a șterge urmele, a rupe cu martorii trecutului, cu cercul de cunoștințe – mulți au încercat să-și rezolve problemele

printr-o operațiune de acest gen. Și noi ne-am adaptat, am devenit oameni diferiți, dar „românitatea“ noastră trăiește cu noi, cu un fel de nostalgie care o însoțește, cu o întrebare, cu o curiozitate despre noi înșine, uneori cu umor, în zilele când nimic nu poate împiedica revenirea trecutului, în prezența unuia sau altuia la telefon, la ușă sau (ceea ce era cazul la începutul sejurului nostru), pe un divan improvizat pe care-l numeam cu o veche denumire regăsită, „divanul moldovenesc“...

În timpul erei comuniste, adică vreme de patruzeci de ani, orice plecare din România era însoțită de un verdict subînțeles: „Pleacă și uită!“ Orice plecare avea șansa de a deveni depărtare, adio... Cel care alegea, mai întâi în taină, în adâncul sufletului, despărțirea definitivă făcea în felul său și în circumstanțe proprii o alegere dictată de o dezamăgire existențială. La refugiatul plecat înainte de 1989, o revoltă surdă preceda somația de a nu se mai întoarce, de a părăsi totul, deseori o familie, locuri, legături de prietenie, uneori o viață ajunsă la jumătate de drum, o memorie, un trecut. Imaginea libertății, într-un Occident idealizat, îi dădea îndrăzneala de a învinge teama, de a face alegerea primejdioasă a plecării definitive.

Am observat la mine însămi aceste diverse faze, începând cu o dorință înfocată și cu o energie de necrezut investită în plecare, singura noastră ieșire din situația de atunci. Acest gen de energie poate de asemenea să zdrobească viața celor care au trăit vreme de ani întregi cu speranța veleitară într-o ipotetică plecare. Am cunoscut oameni care s-au împotmolit în această formă de rezistență incertă, așteptarea plecării. De aceea îmi este greu să vorbesc de experiența noastră personală fără s-o leg în linii mari de ceea ce au trăit alții.

Cuprins

Însemnările Sandei Stolojan / 5

Însemnările lui Vlad Stolojan / 107

Anexe / 157

Postfață de Matei Cazacu și Nicolas Stolojan / 161